

HET RUIMTELIJK MILIEU, AKTUELE
KRITIEK EN ONDERZOEKTAKEN

dr. ir. A. HEIMANS

HET RUIMTELIJK MILIEU, AKTUELE KRITIEK EN ONDERZOEKTAKEN

VOORDRACHT UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT
VAN GEWOON LECTOR IN DE AFDELING DER BOUWKUNDE OM
ONDERWIJS TE GEVEN IN HET STEDEBOUWKUNDIG ONDERZOEK AAN
DE TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT, OP VRIJDAG 11 DECEMBER
1970

DOOR Dr. Ir. A. HEIMANS

UITGEVERIJ WALTMAN - HIPPOLYTUSBUURT 4 - DELFT

Miine Heren Curatoren, Mijnheer de Rector Magnus, Dames en Heren Hoogleraren,
Lectoren, Docenten, Medewerkers en Studenten van de Technische Hogeschool,
Dames en Heren belangstellenden,

Geachte Toehoorders,

Wie zich mocht verdiepen in de geschiedenis met betrekking tot de zorg voor het ruimtelijk milieu van woning tot regio, zou ongetwijfeld al spoedig tot de conclusie komen dat er zelden sprake is geweest van een hoge mate van gelijkgerichtheid, zowel in de meningsvorming als in de praktijk. Er zijn steeds felle discussies geweest over de aard van het te voeren beleid en over de meest wenselijke vormgeving.

Ik denk aan de strijd tussen de diverse stromingen in de wereld van de vormgeving. De vaak emotioneel geladen discussies tussen de "traditionalisten", gemakshalve aangeduid met de verzamelterm "Delftse School", en de aanhangers van het "nieuwe bouwen".

Ik denk aan de tot op heden voortgaande strijd tussen de "kwaliteitsverhogers pur Bang" en degenen die vrezen dat een onbeheerste kwaliteitsverhoging van het ruimtelijk milieu - hoezeer zij daarvan de waarde ook zien - het gevaar in zich draagt van een "voorbij schieten van het doel", indien niet de rem van het economisch haalbare goed in het oog wordt gehouden.

Ik denk in verband hiermee aan de spanningen die zich herhaaldelijk voordoen tussen de stedeboouwkundigen en de volkshuisvesters, waarbij de laatsten de eersten verwijten dat voor het bereiken van de economische haalbaarheid van de stedeboouwkundige plannen, de woningbouw teveel als "sluitpost" fungeert.

Ik denk aan de invloed op de planologie van pressiegroepen en zelfs ambtelijke instanties buiten de sfeer van de ruimtelijke ordening in engere zin (de agrarische belangen, de rijkswaterstaat, de wereld van de economie enz.). Ook hier manifesteren zich herhaaldelijk spanningen tussen deze vertegenwoordigers van deelbelangen enerzijds en de planologen anderzijds. Hierdoor worden de planologen vaak meer gedreven in de rol van een anti-pressiegroep dan dat zij een integrale afweging van belangen kunnen nastreven.

Ik denk ten slotte aan de onmiskenbare ontwikkeling in het planologisch beleid van een strijd vóór het belang van de "gemeenschap" tegen de "individuele belangen", tot goeddeels een strijd tussen overheidsinstanties op de vele niveaus die wij in onze samenleving kennen.

Overziet men dit, hier slechts aangestipte, geheel van strijd en spanningen, dan is het verrassend tegelijkertijd op te merken dat het maatschappelijk leven in zijn breedheid slechts weinig hierdoor beroerd is geweest. Met name in het politieke leven hebben de diverse inzichten in het gewenste ruimtelijk beleid zelden een centrale rol gespeeld. De

portefeuilles van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling, volkshuisvesting e.d. hadden – op welk niveau dan ook – vrijwel nooit betrekking op hetgeen men aan kan duiden als "sleutel-posities" (als bijv. economische zaken). Maar zeker de "gewone man" is nauwelijks actief betrokken geweest bij deze zaken, laat staan dat hij zich in de discussies mengde. Men kan zich daarom niet aan de indruk onttrekken dat alle stormen die binnen de wereld van de ruimtelijke ordening woedden, over de hoofden van de meest direct betrokkenen zijn heengegaan.

Van de zijde van de "deskundigen" is dit nauwelijks als een probleem gezien. De instelling van de vormgevers en beleidsvoerders was veelal op zijn best paternalistisch of cultureel-aristocratisch, op zijn slechtst ronduit autoritair.

De vraag dringt zich op hoe dit mogelijk is geweest. Aan het belang van de zaak zelve, nl. de grote betekenis van het ruimtelijk milieu voor de mens, kan het moeilijk gelegen hebben. Waarschijnlijk zal in de periode vóór de tweede wereldoorlog het bestaan van een redelijk evenwicht tussen koopkrachtige vraag naar ruimtelijke voorzieningen enerzijds en het aanbod ervan anderzijds een belangrijke factor geweest zijn. Dit evenwicht maakte het immers binnen de toenmalige maatschappelijke verhoudingen ondenkbaar dat er sprake kon zijn van een belangrijke discrepantie tussen de wensen en mogelijkheden van de consument en de geboden kwaliteiten in de ruimtelijke milieus die tot stand werden gebracht. Voor zover gewenste kwaliteiten niet gerealiseerd werden, vloeide dit vooral voort uit beperkingen in de financieel-economische mogelijkheden (denk aan de crisistijd!). Het ligt voor de hand dat de gebruiker dit wel degelijk beseft heeft en dat daarom bij zijn politieke stellingname het economisch beleid voor hem meer centraal stond dan het ruimtelijk beleid.

In de eerste decennia ná de tweede wereldoorlog heeft de ontstellende, zich eindeloos voortslepende woningnood vrijwel alle andere aspecten van de ruimtelijke planning overschaduwd. De waarde van het hebben van een dragelijke huisvesting als zodanig, was dermate groot dat de andere kwaliteiten van het ruimtelijk milieu op de achtergrond kwamen. Voeg daarbij nog de bescheiden financieel-economische mogelijkheden waarover men beschikte, dan wordt het duidelijk dat niet alléén voor de consument maar ook voor de beleidsbepalende instanties de kwaliteitsvragen eerst in een zeer bescheiden tempo binnen de gezichtskring van het realiseerbare kwamen.

Maar het is zeker niet ondenkbaar dat een belangrijk verschil in waardenhiërarchiën tussen de gebruikers enerzijds en de "planners" anderzijds een factor van betekenis is geweest. Voor een deel kan hieruit verklaard worden dat zaken waarover men in de kring der "deskundigen" in felle discussies was gewikkeld, de gebruiker nauwelijks beroerden, eenvoudig omdat andere facetten voor hem van meer centrale betekenis waren.

Ongetwijfeld geldt dat voor de betekenis van de "vorm" contra de betekenis van de alledaagse gebruikswaarde van de ruimtelijke projecten.

In het afgelopen vijftal jaren manifesteren zich echter belangrijke wijzigingen in het hier zeer ruw geschetste beeld. Het is zeker niet meer zo, dat het ruimtelijk beleid vrijwel uitsluitend tot "interne" discussies aanleiding geeft, waarbij buiten de beperkte kring van "planners" en een kleine groep belangstellenden een grote mate van passiviteit geconstateerd kon worden. De kritiek die op belangrijke facetten van het ruimtelijk beleid wordt uitgeoefend, komt uit steeds bredere lagen van de bevolking naar voren. Tegelijkertijd wordt ook in het politieke leven dit beleid duidelijk minder marginaal gezien dan kortgeleden nog het geval was.

Waarop richt zich deze kritiek? Het aantal aspecten is vrij groot, maar zij laten zich naar mijn mening in een viertal categorieën samenvatten.

In de eerste plaats wordt kritiek geleverd op doelstellingen en realiseringen in de ruimtelijke planning.

Ik denk daarbij aan het op grote schaal tot stand komen van woonvormen – vooral hoogbouw – die niet tegemoet komen aan de verlangens van brede lagen van de gebruikers. En dit ondanks de ondubbelzinnige uitkomsten van legio onderzoeken, ondanks de aanbevelingen van diverse commissies en ondanks het neergelegde beleid in de tweede nota inzake de ruimtelijke ordening. Wat betreft dit laatste: het is onbegrijpelijk dat dezelfde overheid die een lans breekt voor een ruimere toepassing van woonvormen die bij de verlangens van de bevolking aansluiten (met name laagbouw), tegelijkertijd in haar grondkostenbeleid de toepassing van hoogbouw eerder bevordert dan afremt. Evaluatie van de beoogde effecten van het gevoerde beleid vindt kennelijk nog onvoldoende plaats.

Ik wil hiermee niet zeggen dat het klakkeloos volgen van de wensen van de bevolking de hoogste wijsheid zou zijn. Integendeel: naar mijn mening is het van groot belang dat gezocht wordt naar compactere woonvormen dan het traditionele eengezinshuis. Deze woonvormen moeten dan echter een kwaliteitsniveau bezitten, ten-minste overeenkomend met dat van het obligate eengezinshuis. Van serieus onderzoek terzake, noch van experimenten is echter op ruime schaal sprake. Dit heeft weer tot gevolg dat herhaaldelijk de weg van de minste weerstand gevolgd wordt en tot in de kleinste steden imposante hoogbouwprojecten als paddestoelen uit de grond verrijzen zonder dat alternatieve mogelijkheden zelfs maar in overweging worden genomen.

Ik denk verder aan het onbehagen over de kwaliteit van de directe woonomgeving. Hier wreken zich maar al te vaak de gevolgen van de in wezen vrij arbitraire maar juridisch strak geformaliseerde scheiding tussen architectuur enerzijds en stedenbouw anderzijds. Het funeste gevolg van deze formele scheiding is het ontstaan van een soort "niemandsland" tussen de gebouwen zelf en de ruimere omgeving, dit tot schade voor de kwaliteit van het micro-milieu. Het grote belang van een nauwe wisselwerking tussen gebouw en omgeving komt daardoor in al te veel gevallen onvoldoende tot zijn recht. Welke gemiste kansen dit ten gevolge heeft, wordt manifest in die – nog helaas veel te schaarse – gevallen, waarbij in teamverband aan het tot stand komen van een geïntegreerd ruimtelijk milieu vorm wordt gegeven. Het lijkt mij daarom van grote urgentie voor de stedenbouw dat de wetgeving zodanig wordt omgevormd dat niet een scheidend effect, maar juist integratie in de hand wordt gewerkt. Wellicht ten overvloede wil ik er met nadruk op wijzen, dat het onjuist zou zijn uit het voorgaande een pleidooi voor de "universele vormgever" af te leiden. Integendeel, het is mijn stellige overtuiging dat de complexiteit van de zaken die aan de orde zijn, tot facet-deskundigheid zal nopen. Zowel het laten overlappen van de kennisgebieden der facet-deskundigen als het op ruime schaal toepassen van samenwerkingsverbanden tussen de deskundigen op de onderscheiden gebieden zijn voor de hand liggende middelen om de gewenste integratie na te streven.

Ik denk vervolgens aan de problematiek van de stadsreconstructie en de sanering. Er komt steeds meer kritiek op het klakkeloos en ongedifferentieerd toepassen van normen die bij de ruimtelijke planning gebruikelijk zijn geworden op zeer specifieke bestaande situaties. De neiging ontstaat dan om op grond hiervan sub-standard geachte gebieden te elimineren en door nieuwe te vervangen of om grootschalige structurele elementen in deze gebieden te introduceren. Dit kan in conflict komen met de waardevolle elementen die de bewoners zelve in sociaal en vaak ook ruimtelijk opzicht in hun milieu onderkennen.

Ik denk zeker niet in de laatste plaats aan de vraagstukken met betrekking tot het

milieubeheer. De aantasting van de kwaliteit van het ruimtelijk milieu door stank, water- en luchtverontreinigingen, door lawaai en door de vernietiging van waardevolle natuurgebieden, door vestiging van industrieën, aanleg van autowegen enz. neemt dermate grote vormen aan dat hier een verschijnsel van mondiaal belang aan het ontstaan is.

Het is bijna een gemeenplaats geworden om kritiek uit te oefenen op de erfenis die de 19e eeuw aan ons heeft overgedragen. Stellig niet ten onrechte: de vernietiging van ruimtelijke elementen van onvervangbare cultuurhistorische waarde, met name in de huidige binnensteden, is onvoorstelbaar groot geweest. Wat ervoor in de plaats kwam en wat er aan toegevoegd werd, is veelal bijna adembenemend van lelijkheid en troosteloosheid, al ontdekken we nu ook bepaalde waardevolle elementen. Toch ben ik van mening dat de fouten die toen gemaakt zijn, kinderspel zullen blijken in vergelijking met hetgeen wij aan onze toekomstige generatie dreigen over te dragen. Het gaat hier immers niet meer alléén om de aantasting van culturele waarden (hoe ernstig ook op zichzelf) maar om zaken die te maken hebben met de meest primaire levensvoorwaarden van de mens. Dit maakt het dringend noodzakelijk intensief te zoeken naar het juiste evenwicht tussen welvaart en welzijn en tussen schijn-successen op korte termijn en de menselijke behoeften op langere termijn.

Al deze zaken hebben, zoals zoeven werd gesteld, betrekking op de resultaten en de doelstellingen van het ruimtelijk beleid. Wellicht is er nog een aantal aan toe te voegen, maar ik dacht de voornaamste knelpunten dienaangaande hiermee aangeroerd te hebben. Hoe onderscheiden ook van aard, zij kunnen met recht samengevat worden als: verlangen naar een sterkere humanisering van het ruimtelijk milieu. Daarbij kan het wat vage begrip "humanisering" redelijk geoperationaliseerd worden als: aanpassing aan de verlangens en behoeften van de mens en met name van de gebruikers, als de meest direct betrokkenen, zowel in individueel als collectief opzicht.

Een enkele kanttekening is hier nog op zijn plaats. Het centraal plaatsen van de menselijke behoeften betekent niet dat het belang van de overige levende natuur een ondergeschikte factor zou zijn. Integendeel: er is duidelijk behoefte aan een mentaliteitsverandering in die zin, dat men zal inzien dat het op den duur juist voor het welzijn van de mens essentieel is, zijn plaats te zien in een evenwicht met het natuurlijke leefmilieu en dat een kortzichtige vernietiging van dit natuurlijke leefmilieu funeste gevolgen zal kunnen hebben.

Van andere aard is de kritiek die steeds meer geuit wordt op de wijze, waarop de besluitvorming bij de ruimtelijke planning tot stand komt. Al eerder heb ik aangestipt, dat de planologie en de volkshuisvesting reeds lang vooral een zaak van "deskundigen" was en veelal nog is. Aristocratische, technocratische en bureaucratische houdingen zijn zeker geen onbekende verschijnselen in een dergelijk klimaat. Successievelijk hebben diverse anders geaarde en elkaar fel bestrijdende elitaire groepen de toon aangegeven. De argumenten wisselen daarbij van inhoud. Culturele onwetendheid, een kleinburgerlijke instelling en een diep ingewortelde neiging tot behoudzucht waren evenzovele typeringen voor de consument, die als basis moesten dienen om hem onmondig te verklaren, zijn oordeel te wantrouwen en zijn wensen te negeren.

Zelfs de huidige radicaal-progressieven ontkomen er niet aan, de waarde van het oordeel van de gebruiker te bagatelliseren. Het argument is nu, dat hij door "het systeem gemanipuleerd" is en dat hij daarom zijn "wezenlijke behoeften" niet meer kan onderkennen. In dit opzicht zetten zij de traditie van decennia voort, namelijk dat een elitaire groep van "deskundigen" pretendeert een beter inzicht in de behoeften van de

mens te hebben dan de betrokkenen zelf. Daarbij valt het op dat deze groepen zichzelf nooit als "autoritair" zien, maar als pioniers naar een betere toekomst. Het streven naar humaniteit op lange termijn heeft echter kennelijk niet samen te gaan met humaniteit op korte termijn.

Hoe dit ook zij, zowel buiten als ook binnen de sfeer van de wereld van de ruimtelijke planning wordt de wens manifest naar een sterkere invloed van de gebruiker op de eigenschappen en kwaliteiten van zijn leefmilieu, een wens die kan worden samengevat onder de term "democratisering". Begrippen als "inspraak" en "medezeggenschap" zijn hier, evenals elders in het maatschappelijk leven, aan de orde van de dag. Praktische effecten zijn echter nog zo schaars dat enigszins verantwoorde uitspraken over een feitelijke invloed van de gebruiker op de vormgeving en omvorming van het leefmilieu nog ontbreken. Het zal nog veel nauwgezet onderzoek vergen om tot dergelijke betrouwbare uitspraken te komen.

Een bijzonder complicerende factor hierbij is de sterk gedecentraliseerde besluitvorming die op het gebied van de ruimtelijke planning regel is. Allerlei zaken liggen meestal reeds onwrikbaar vast alvorens inspraakprocedures op gang plegen te komen. Dit leidt er weer toe dat het effect moeilijk anders dan vrij marginaal blijft en daardoor voor de betrokkenen veelal zeer onbevredigend is.

Een procedure die naar mijn mening bijzondere aanbeveling verdient - met name bij de voorbereiding van plannen voor nieuwe leefmilieus - is het tot stand brengen van een continu proces van evaluatie, besluitvorming en realisatie. Hier ligt de - bijna voor de hand liggende maar helaas te zelden tot werkelijkheid gekomen - gedachte ten grondslag dat de ervaringen, opgedaan in bestaande milieus indicaties kunnen leveren voor de wenselijke vormgeving van nieuwe milieus. Na concretisering van deze nieuwe milieus wordt dan weer een empirische evaluatie van de beoogde doelstellingen en vormen verricht die op zijn beurt weer nieuwe uitgangspunten voor een volgende fase levert. De voordelen van deze werkwijze zijn evident in vergelijking met de wellicht meer in zwang zijnde methoden voor inspraakprocedures zoals hearings, inschakeling van adviesraden uit de burgerij e.d. Het is bij deze methode niet nodig de toekomstige gebruikers al te kennen, die in een vroegtijdig stadium immers nog niet te identificeren zijn. Maar zelfs in gevallen waarbij de betrokkenen wel bekend zijn (b.v. in bestaande projecten) bestaat er geen gevaar voor een vertekend beeld van de werkelijkheid, een gevaar dat levensgroot is in alle gevallen waarbij een beperkte groep zich opwerpt of aangewezen wordt, als spreekbuis voor een veel groter geheel.

Het behoeft nauwelijks betoog, dat het onderzoek op het gebied van volkshuisvesting en stedenbouw via dit evaluerend onderzoek een fundamentele bijdrage kan leveren voor het bereiken van een daadwerkelijke democratisering van de vormgeving van het ruimtelijk milieu. Het behoeft eveneens nauwelijks betoog, dat er een nauwe relatie bestaat tussen "democratisering" enerzijds en "humanisering" anderzijds. Definieert men, zoals hiervoor gebeurt is, humanisering als: het voldoen aan de verlangens en behoeften van de gebruiker, dan is democratisering het meest voor de hand liggende middel om dit te bereiken. Zeker is dit het geval indien niet alléén gedacht wordt aan de "directe" democratiseringsmethoden maar ook aan de "indirecte" zoals het genoemde evaluerende onderzoek. Overigens is de waarde van al deze democratiseringspogingen nog zeer betrekkelijk, indien niet tegelijkertijd een helder inzicht bestaat in de relatie tussen de formele en de feitelijke beslissingsstructuren. Alléén indien men weet waar in feite en niet in theorie de beslissingen genomen worden, bestaat de mogelijkheid tot een effectieve beïnvloeding in democratische zin. Ook hier ligt een belangrijk en bijzonder urgent terrein van onderzoek.

Draagt democratisering van het ruimtelijk beleid niet het gevaar in zich dat de deskundigen uitgeschakeld worden en vervangen worden door amateurs? Dit gevaar is stellig niet aanwezig indien onderscheid wordt gemaakt tussen de formulering van uitgangspunten en doelstellingen voor het ruimtelijk beleid resp. het aangeven van de concrete middelen om deze geformuleerde doelstellingen te bereiken. Het uitstippelen van de doelstellingen is wel degelijk een taak van de gehele maatschappij en naar mijn mening primair van hen die bij deze besluitvorming het meest direct betrokken zijn, d.w.z. van de gebruikers. De taak van de deskundigen is dan het doen van aanbevelingen en suggesties met welke ruimtelijke middelen en planningsprincipes het gestelde doel op de meest efficiënte wijze bereikt kan worden.

Dit brengt ons tot de derde categorie van kritische houdingen, nl. die welke betrekking hebben op de aanpak in de ruimtelijke planning. Volgens traditie wordt de vormgeving van het ruimtelijk milieu vooral beoefend als een uitbreiding van de architectuur. De daarmee samenhangende architectonische aanpak stoelt op zijn beurt in vele gevallen weer op een artistiek-emotionele en intuïtieve benadering en denkwijze. Zonder de waarde van een dergelijke aanpak te verwerpen, moet toch geconstateerd worden dat er evidente bezwaren aan kunnen kleven. Met name is dit het geval tegen de achtergrond van het hiervoor geschetste verlangen naar een sterkere democratisering. In het klimaat van de artistiek-emotionele benadering staat immers de creatieve visie van de ontwerper centraal, een visie die mede gevoed wordt door gevoelsmatig-irrationele en ideologische overwegingen. Het tegemoet komen aan afwijkende verlangens van de gebruiker en het leveren van alternatieve mogelijkheden voor de vormgeving van het milieu worden dan gemakkelijk geïnterpreteerd als verraad aan de eigen artistieke potenties, creativiteit en idealen. Dit is zeker het geval indien het waardenstelsel en de waardenhiërarchie van de ontwerper afwijkt van die van de gebruikers, een verschijnsel dat zich in vele gevallen pleegt voor te doen.

Democratisering laat zich met deze houding moeilijk rijmen. Democratisering is, integendeel, veel meer gebaat bij een ruime toepassing van rationele planningsmethoden. Het expliciet maken van uitgangspunten en het formuleren van ondubbelzinnige doelstellingen en operationele ontwerpcriteria zijn noodzakelijke voorwaarden voor een effectieve invloed van de gebruikers, maar ook van de verantwoordelijke beleidslieden, op het planningsproces.

Een doeltreffend middel in dit kader is het ontwikkelen van alternatieve ruimtelijke planningsmodellen op basis van een zinvolle differentiatie in uitgangspunten en doelstellingen. Een redelijke kennis van de relatie tussen ruimtelijke middelen enerzijds en de daarmee te bereiken maatschappelijke doelstellingen anderzijds is hiervoor onmisbaar. Ook in dit opzicht zal empirisch-evaluerend onderzoek in bestaande milieus de nodige inzichten dienen te verschaffen.

Langs deze weg van sterkere rationalisering kan de bevolking, zonder op de stoel van de planner te gaan zitten, tot een verantwoorde keuze komen en zodoende wordt een essentiële bijdrage geleverd aan een sterker gedemocratiseerd ruimtelijk beleid dan thans het geval is.

Een vierde categorie van kritiek heeft eveneens betrekking op de planningsmethodiek, nl. op de rol die de "vierde dimensie" nl. de factor tijd in het ruimtelijk beleid speelt. Aan het ruimtelijk beleid op alle niveaus, van woningcomplex tot regionaal plan lag en ligt nog steeds de gedachte ten grondslag dat vormen, bestemmingen en structuren vastgelegd moeten worden voor de toekomst. Steeds meer wint de mening veld dat

hierdoor tekort wordt gedaan aan de dynamiek van onze samenleving en wel in diverse opzichten. Bij het ruimtelijk beleid heeft men te veel de neiging op een bepaald moment in de toekomst te mikken en voor dat moment (b.v. het magische jaar 2000) min of meer concrete plannen te ontwikkelen. Daarbij komt onvoldoende de vraag aan de orde, langs welke weg en met welke middelen deze plannen tot realisering kunnen worden gebracht en op welke wijze de ontwikkeling zich kan voortzetten.

Bovendien stoelen dergelijke toekomstplannen op inzichten die thans bestaan en zij zijn daardoor een extrapolatie van het heden. De prognosemethodieken en -technieken die in het planologische onderzoek zo'n grote rol spelen, sluiten in hun aanpak hier goeddeels bij aan. De onvermijdelijke ongewisheid komt hoofdzakelijk tot uiting in het ontwikkelen van minimum- en maximumprognoses, waarbinnen dan, gemakshalve, weer snel een "werkgemiddelde" wordt gekozen als basis voor het plan.

Hiertegenover staat de visie dat de planning meer gezien moet worden als het ruimtelijk begeleiden van maatschappelijke processen op basis van vooraf door de samenleving geformuleerde doelstellingen. Het ontwikkelen van concrete plannen beperkt zich in deze zienswijze tot planning op korte termijn, d.w.z. tot de toekomstige periode die men met een redelijke betrouwbaarheid kan overzien en waaromtrent men met de huidige inzichten operationele taakstellingen voor de vormgeving kan en mag ontwikkelen. Voor de langere termijn wordt dan eerder gedacht aan het openhouden van alternatieve ontwikkelingen dan aan het nastreven van een enkelvoudige toekomstvisie, hoe boeiend, creatief en meeslepend die ook moge zijn.

Dit betekent niet dat toekomstvisies zouden mogen ontbreken. Zonder het aangeven van een richting hangt ieder beleid in de lucht. Maar de toekomstvisie dient zodanig gestructureerd te zijn dat hij zich leent voor een proces van bijsturen en terugkoppelen, al naar gelang zich nieuwe inzichten en ontwikkelingen voordoen waarmee in de aanvang nog geen rekening kon worden gehouden. Kortom een toekomstvisie met voldoende flexibiliteit.

Maar ook voor de korte termijn-planning, d.w.z. voor de fase waarin de plannen in concrete vormen tot stand komen, wordt de wenselijkheid van flexibiliteit steeds sterker beklemtoond. Het is immers in het belang van de samenleving dat bestaande ruimtelijke milieus zo goed mogelijk aangepast kunnen worden aan zich ontwikkelende verlangens en behoeften die aanvankelijk niet waren of konden worden onderkend.

De huidige ervaringen met de saneringsbehoefte in de bestaande, goeddeels 19e eeuwse woonwijken zijn evenzovele lessen voor onze planningsmethodieken. Indien wij doorgaan met de realisering van starre milieus overeenkomstig de kwaliteiten en mogelijkheden van thans, zullen volgende generaties voor nog grotere problemen gesteld worden dan die waarvoor wij nu staan. En wat nog erger is: alle bestaande milieus zullen ten achter blijven bij hetgeen wenselijk en mogelijk is tenzij men overgaat tot fundamentele en kostbare ingrepen.

Op deze wijze gezien verschaft het streven naar flexibiliteit zowel bij de planning op korte als op lange termijn een middel om zo goed mogelijk tegemoet te komen aan variaties in de verlangens en behoeften van de bewoners. Daarbij kunnen naast variaties in de tijd, ook individuele variaties van diverse groepen gebruikers tot hun recht komen. Met andere woorden: het bieden van flexibiliteit kan als een der middelen gehanteerd worden om democratisering en humanisering te bevorderen.

Ook op dit terrein liggen aanknopingspunten voor onderzoek. Met name zullen methodieken toegepast dienen te worden die de ontwikkelingstendenties van relevante maatschappelijke verschijnselen kunnen vaststellen en volgen. Tevens dient inzicht verschaft te worden in de middelen die op de meest doeltreffende wijze in het proces van

bijsturen te hanteren zijn. Daarnaast is het voor een efficiënt beleid gewenst, kennis te hebben omtrent die elementen welke in het ruimtelijk milieu wèl en welke niet of in mindere mate om flexibiliteit vragen. Ook hier ligt een belangrijke taak voor onderzoek. Ten slotte zullen in een nauw samenspel tussen planning en onderzoek flexibele modellen voor ruimtelijke processen en ruimtelijke structuren en vormen ontwikkeld dienen te worden. Wan-neer ergens de "eenheid van het stedenbouwkundig werk" tot uiting zal moeten komen, dan is dat op dit terrein.

In het voorgaande is een poging gedaan de brede scala van kritiek op het ruimtelijk beleid globaal te schetsen en in onderlinge relatie te brengen. Duidelijk komt hierin naar voren dat nieuwe planningsmethoden, met name een sterkere rationalisering en het nastreven van flexibele plannen een belangrijke bijdrage kunnen leveren tot de in brede kring gewenste democratisering van het ruimtelijk beleid. Via deze democratisering kunnen de verlangens en behoeften van de gebruikers weer beter tot hun recht komen, kortom: wordt de humanisering van het ruimtelijk milieu gediend. Met nadruk wil ik hier stellen dat het hier om mogelijkheden gaat, die uitsluitend door een bewust en doelgericht beleid tot werkelijkheid kunnen worden. Rationalisering en flexibiliteit zijn geen doelen in zichzelf, maar middelen die evenzeer aan een technocratisch-autoritair beleid dienstbaar kunnen worden gemaakt, als aan een streven tot democratisering en humanisering.

Tevens is getracht aan te geven welke urgente en belangrijke taken hierbij voor het planologisch onderzoek liggen. Een zeer nauw samenspel van onderzoek, planvorming en bestuurlijke maatregelen is in dit kader een eis van de eerste orde, een samenspel dat het handelen met betrekking tot de vormgeving van het ruimtelijk milieu tot één ondeelbaar proces maakt. Het onderzoek heeft dan niet meer een dienende taak tegenover de vormgeving, maar tezamen met vormgeving en beleid een rechtstreekse dienende taak tegen-over de samenleving.

Dames en Heren,

Bij de aanvaarding van mijn ambt wil ik mijn dank uitspreken aan allen die daaraan hun medewerking hebben gegeven, met name aan Hare Majesteit de Koningin, het College van Curatoren en de afdeling der Bouwkunde.

Zeer Geachte Prof. Van Beusekom en Prof. Angenot,

Het zal niet ongebruikelijk zijn dat iemand zijn werk kan verrichten in nauw contact met een pionier op zijn vakgebied. Dat iemand successievelijk met twee pioniers op verwante vakgebieden heeft mogen samenwerken, zal zeldzamer zijn.

De confrontatie tussen de volkshuisvesting en de stedenbouwkunde, tussen de ethiek en de exacte wetenschappen, tussen de maatschappelijke betrokkenheid en de techniek, die ik door U beiden ervaren heb, is voor mij van grote vormende waarde geweest.

Dames en Heren Leden van de Afdeling der Bouwkunde,

In onze afdeling heeft zich in de afgelopen jaren een proces van voortgaande democratisering voltrokken. Op analoge wijze als dit in de maatschappij als geheel het geval is, kan dit proces voorwaarden scheppen voor een humanisering van onderwijs en wetenschap. Ik zie in dit kader de humanisering niet als een ver verwijderd ideaal dat

met revolutionaire middelen van een vijandige maatschappij zal moeten worden afgedwongen en waarbij op korte termijn meer van strijd dan van een humane houding tegenover anderen sprake is. Integendeel: wij zullen zèlf als deel van de maatschappij een bijdrage dienen te leveren aan een geleidelijk humaniseringsproces. Dit kan geschieden door het demonstreren van een kritische houding niet alléén tegenover fouten in onze samenleving, maar vooral tegenover eigen houdingen en opvattingen in combinatie met een vergaande tolerantie tegenover de opvattingen van anderen. Een dergelijke houding is niet uitsluitend van ethische waarde, maar tevens een uiting van gezond scepticisme en gevoel voor relativiteit, die steeds stimulerend gebleken is voor de ontplooiing van de wetenschap. Langs deze weg hoop ik een bijdrage te kunnen leveren aan het totstandkomen van een redelijke en humane universiteit.

Ik dank U voor Uw aandacht.